

Ronde 2

6

Twan Robben
 Radboud Universiteit Nijmegen
 Contact: twan.robben@ru.nl

Creativiteitsontwikkeling in het onderwijs in historische letterkunde

1. Inleiding

“Maak een rijmende tekst (een gedicht of lied) met regels van vier versvoeten. Kies zelf het metrum, de rijmvorm, het aantal coupletten en de lengte ervan. Je mag een tekst maken op een bestaande melodie, als de regels maar vier versvoeten hebben. Het thema van je tekst moet aansluiten bij Vondels toneelstuk” (van Gemert e.a. 2014).

Dit is een voorbeeld van een creatieve verwerkingsopdracht uit het *Tekst en Context*-deel over ‘Joseph in Dothan’ van Joost van den Vondel, dat in de bovenbouw van het vwo voor onderwijs in historische letterkunde gebruikt wordt. Bestudering en ontwikkeling van creatieve verwerkingsopdrachten in het onderwijs in historische letterkunde staan centraal in mijn promotieonderzoek dat in het schooljaar 2024-2025 mogelijk werd gemaakt met een Dudoc-Alfa-beurs en waarvan de eerste bevindingen hier gepresenteerd worden.

Dit type opdracht, waarin geleerd wordt door het creatief verwerken van een leeservaring, heeft een gerenommeerde plek binnen het literatuuronderwijs. In vakdidactische handboeken, leerplannen, didactisch materiaal en methodes worden creatieve verwerkingsopdrachten veelvuldig opgenomen en aangeraden (bijvoorbeeld: Mulder 1998; Bolscher e.a. 2004; Appleman e.a. 2016; van der Loo e.a. 2023). Maar wat de didactische inbedding van deze opdrachten is, wordt in deze bronnen vaak uiterst summier beschreven. Wat deze werkvorm aan leeropbrengsten oplevert en hoe die opbrengsten te herkennen zijn en ontwikkeld kunnen worden in de onderwijspraktijk is niet helder.

In mijn eigen onderwijspraktijk ervaar ik de inzet van een creatieve verwerkingsopdracht in de lessen over historische literatuur intuïtief als zinvol (er is enthousiasme voor de opdracht), maar de inhoudelijke invulling ervan is voor leerlingen nogal eens erg vrijblijvend. De creatieve verwerkingsopdracht lijkt dan eerder decoratief: enthousiasme opwekken voor een lesactiviteit staat meer centraal dan het leren over literatuur.

Van Dijk & Klaver (2022) agendeerden dit probleem ook al eens scherp(er) door creatieve verwerkingsopdrachten in het literatuuronderwijs als volgt te bespreken:

“In de onderbouw mogen leerlingen bijvoorbeeld een alternatieve titel bedenken voor een boek, een ander omslag of een promotiefilmpje maken, een personage interviewen of een boekendoos maken met voorwerpen die bij het gelezen boek [...] de populariteit van deze didactiek heeft te maken met het feit dat je het boek niet hoeft te lezen om er toch over mee te kunnen praten” (van Dijk e.a. 2022: 25-26).

“Het lijkt misschien alsof wij hier een karikatuur van het leesonderwijs maken, maar wat we schetsen is slechts een fractie van een snel groeiende praktijk: het ‘opleuken’ van het lezen” (van Dijk & Klaver 2022).

Wellicht zijn van Dijk & Klavers uitspraken over de creatieve verwerkingsopdracht te scherp; iedere vorm van creativiteitsontwikkeling – hier spottend samengevat met het begrip ‘opleuken’ – kan in principe een positief gevolg hebben voor leerlingen, ook als vooraf niet volkomen duidelijk is wat dat gevolg precies gaat zijn (Baer 2012). Als leerlingen enthousiast zijn over een activiteit komt dat de werksfeer ten goede, bijvoorbeeld. Maar van Dijk & Klaver hebben wel een punt dat in een professionele pedagogisch-didactische context heldere verwachtingen en kaders moeten bestaan over de kwaliteit die leerlingen en docenten dienen te tonen wanneer een opdracht binnen hun literatuuronderwijs wordt ingezet. Er moet daar geleerd worden over literatuur, en dat leerproces moet door docenten adequaat en efficiënt begeleid worden, met een duidelijk doel voor ogen en met gefundeerde didactische handvatten tot hun beschikking.

Het is lastig grip krijgen op de kennis en kunde die hiervoor nodig is bij de inzet van de creatieve verwerkingsopdracht. Dat is een gegeven dat aansluit bij de resultaten uit onderzoek van onderwijspraktijken waarin creativiteit ontwikkeld wordt (o.m. Fleming 2010; Baer 2012). De zin van de creatieve verwerkingsopdrachten in het (historisch) literatuuronderwijs wordt in deze situatie van onduidelijkheid, door die diffuse doelstellingen en intuïtieve handelwijzen, nogal eens snel en niet per se onterecht, kritisch bevraagd. We zagen het in het voorbeeld van van Dijk & Klaver. Het lijkt onnodig, omdat creativiteitsonderzoek ook laat zien dat het leren over vakinhoud positief kan ontwikkelen als een creatief proces juist wordt vormgegeven (Beghetto & Kaufman 2007). De ontwikkeling van creativiteit is dan meer dan een aardig extraatje; meer dan de spreekwoordelijke wortel die voorgehouden wordt ter motivatie waarna het ‘echte’ leren pas begint. Als we nu een beter overzicht zouden hebben op wat dat leren behelst bij creatieve verwerkingsopdrachten in het onderwijs in historische literatuur, dan zouden deze opdrachten ook in dit domein met meer didactische overtuigingskracht ontworpen en ingezet kunnen worden.

2. Inzicht in leeropbrengsten door een systematische literatuurstudie

Als eerste stap tot meer inzicht in wat, hoe en wanneer er geleerd kan worden in creatieve verwerkingsopdrachten binnen het onderwijs in historische letterkunde werd een

systematische literatuurstudie opgezet naar relevant wetenschappelijk onderzoek naar dit onderwerp. De gebruikte zoekopdracht richtte zich op literatuuronderwijs in het algemeen en dus niet specifiek op literatuurgeschiedenisonderwijs. Een eerste explorerende zoekopdracht had namelijk uitgewezen dat er nauwelijks studies waren die creatieve verwerkingsopdrachten en onderwijs in historische letterkunde als onderwerp hadden. Daarbij werd verwacht dat opgedane inzichten over creatieve verwerkingsopdrachten binnen het literatuuronderwijs ook te gebruiken zouden zijn voor onderwijs in historische letterkunde. Met de brede zoekreeks, ingevoerd in verschillende wetenschappelijke databases, kwamen er ongeveer 2.000 studies naar voren. Daarvan zijn uiteindelijk 26 studies geanalyseerd. Deze studies waren vooral kwalitatief van opzet.

3. Een eerste inkijkje in de resultaten

Twee hoofdcategorieën leeropbrengsten werden in de studies gevonden. Leerlingen ontwikkelen door creatieve verwerkingsopdrachten te doen (a) betrokkenheid bij literatuur en (b) de vaardigheid om literatuur betekenis te geven.

In de leeropbrengsten die behoren bij de eerste categorie ontwikkelen leerlingen eenvoudiger en diepgaander betrokkenheid bij een literaire tekst. Ze weten een leeservaring aan eerdere culturele en persoonlijke ervaringen te koppelen. Deze leeropbrengst laat zich zien in rijker en exploratief taalgebruik. De ontwikkeling van betrokkenheid bij de tekst wordt ook getoond in de kwaliteit van het denken over de literaire tekst door leerlingen. Er wordt langer en rijker over een leeservaring nagedacht, en leerlingen denken scherper na over hoe een leeservaring zich verhoudt tot het eigen leven. Met name in het maakproces kwamen deze leeropbrengsten naar voren. Leerlingen worden tijdens het vervaardigen van de creatieve verwerkingsopdracht genoodzaakt om keuzes te maken in hoe hun leeservaring het helderst naar voren komt in het uiteindelijke eindproduct (een verhaal, een tekening, een filmpje, enz.). Dit stimuleert de kwaliteit van het denken over literatuur.

In de leeropbrengsten die behoren bij de tweede categorie laten leerlingen zien dat ze eenvoudiger en diepgaander betekenis kunnen geven aan een literaire tekst. Met het volbrengen van een creatieve verwerkingsopdracht ontwikkelt het voorstellingsvermogen van het verhaal voor leerlingen. Ook worden de vaardigheden om een literair verhaal te beschrijven, analyseren en interpreteren ontwikkeld. Leerlingen lukt het zo beter om emoties, de verschillende verhaalperspectieven en de interteksten binnen literatuur te duiden.

4. Toepassing in het onderwijs in historische letterkunde

Met deze gevonden leeropbrengsten lijkt het gebruik van creatieve verwerkingsopdrachten een zinvolle activiteit in het literatuuronderwijs die veel meer is dan het decoreren dan wel opleuken van literatuuronderwijs. De resultaten uit die studies geven ook duidelijke kaders waaraan een literatuurdidactiek met creatieve verwerkingsopdrachten zou moeten voldoen. Hoe is deze kennis nu in te zetten binnen het onderwijs in historische letterkunde? In de workshop wordt hiertoe een poging ondernomen. Eerst zal er aandacht zijn voor hoe de leeropbrengsten in gevonden studies in leerlinggedrag en -producten (hun verhalen, filmpjes, tekeningen, enz.) te herkennen waren. Hierna worden de ontwerpprincipes van de creatieve verwerkingsopdracht beschreven zoals die gebruikt werden in de studies. Er wordt een voorstel gedaan voor enkele aanpassingen aan deze ontwerpprincipes, zodat die (nog) beter aansluiten bij de doelen van het onderwijs in historische letterkunde. Aan de hand van die hopelijk inspirerende set ontwerpprincipes vervaardigen deelnemers een creatieve verwerkingsopdracht voor de eigen lespraktijk. Een tekst van Hadewijch, Vondel of Coornhert zal hiervoor als uitgangspunt dienen.

Referenties

- Appleman, D., R. Beach, R. Simon & B. Fecho (2016). *Teaching literature to adolescents*. New York: Routledge.
- Baer, J. (2012). 'Teaching for creativity: Domains and divergent thinking, intrinsic motivation, and evaluation'. In: H.T. Snyder, M. Gregerson & J.C. Kaufman (eds.). *Teaching creatively and teaching creativity*. New York, NY: Springer New York, p. 175-181.
- Beghetto, R.A. & J.C. Kaufman (2007). "Toward a broader conception of creativity: A case for 'mini-c creativity'". In: *Psychology of aesthetics, creativity, and the arts*, 1 (2), p. 73-79.
- Bolscher, I., J. Dirksen & H. Houkes (2004). *Literatuur en fictie: een didactische handreiking voor het voortgezet onderwijs*. Zoetermeer: NBD Biblion Publishers.
- Dijk, Y. van & M.J. Klaver (2022). "Maak je eigen badeend. Hoe de verleuking het literatuuronderwijs om zeep brengt [De leescrisis deel III]". In: *De Groene Amsterdammer*. Online raadpleegbaar op: <https://www.groene.nl/artikel/maak-je-eigen-badeend/>.
- Dijk, Y. van, M.J. Klaver, E. Stronks & M. Hamel (2022) (red.). *Omdat lezen loont: Op naar effectief leesonderwijs in Nederland*. Zoetermeer: Uitgeverij Pica.
- Fleming, M. (2010). *Arts in education and creativity: A literature review*. Newcastle upon Tyne: Creativity, Culture and Education.

- Gemert, L. van, S. Muller, M. de Vos & R. de Bonth (2014). *Vondels Joseph, een Bijbelse tragedie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Loo, J. van der, J. van Rijt, J. Dera & J. Gubbels (2023). *Vaardig met Vakinhoud: Handboek vakdidactiek Nederlands*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.
- Mulder, J.J. (1998). *Bronnenboek Literatuur in het studiehuis*. Zutphen: Thieme.
-